

Веретко Оксана Ігорівна
старший викладач кафедри
методики викладання
образотворчого і
декоративно-прикладного мистецтва
Навчально-наукового
Інституту мистецтв
ДВНЗ «Прикарпатський національний
Університет» імені В. Стефаника

Веретко О. «Село Яворів на Косівщині – традиційний осередок ліжникарства». Яворів: історія, етнокультурна / О. Веретко // Матеріали регіональної конференції «Яворів у контексті історії і етнокультури Гуцульщини та України», присвяченої 320-річчю першої письмової згадки про Яворів, 120-річчю від дня народження заслуженого майстра народної творчості та ювілейним датам письменників – вихідців з Яворова (130-річчя від дня народження Марії Колцуняк і 105-річчя від дня народження Романа Яремовича). – Косів, ПП «Писаний камінь», 2014, - С.180-187.

Оксана Веретко

**Село Яворів на Косівщині –
традиційний осередок ліжникарства.**

Анотація: У статті розглянуто технологію виготовлення ліжника, орнаментальні та колористичні варіанти композицій. Наведено перелік імен найвідоміших майстринь-ліжниць з села Яворів. Йдеться про співпрацю художників-професіоналів з народними майстрами.

Ключові слова: ліжник, майстриня-ліжницарка, орнамент, композиція, колірна гама.

Кожен етнографічний район України – своєрідний і неповторний, його локальні відмінності виражені в історії розвитку, природніх умовах, фольклорі, говірці, звичаях, традиціях, народному мистецтві. Гуцульщина – край мальовничої природи та обдарованих, талановитих народних умільців.

Традиційно-побутова культура гуцулів, розвинуті художні промисли вирізняються багатьма самобутніми рисами, які привертали увагу дослідників ще у кінці XIX ст. і продовжують цікавити сучасних науковців.

Село Яворів, що на Косівщині здавна відоме своїми талановитими майстрами з художньої обробки дерева і ткацтва. На велику увагу заслуговують вироби, виготовлені славетною династією різьбярів на дереві Шкрібляків-Корпанюків. Їх шедеври займають чільне місце в музеях України й усього світу. Не менш давнім ремеслом, яке побутувало в селі і яким займаються ще й сьогодні є ліжникарство. Унікальним осередком, «столицею» ліжникарства беззаперечно вважають село Яворів. Ліжники – це ткані товсті вовняні вироби з довгим пухнастим двостороннім ворсом. У XVII ст. вони були відомі у Карпатах, на Волині і Поліссі, а в XIX ст. – також на Буковині та Полтавщині [8, с.263].

Розвиткові давнього ремесла в цьому осередку сприяє наявність достатньої кількості сировини, а також потужний ресурс майстрів-умільців, які досконало володіють технікою ткання ліжників.

Традиційне ліжникарство стало об'єктом досліджень вітчизняних науковців. Зокрема, ще Володимир Шухевич у своїй відомій праці «Гуцульщина» (1899) дав характеристику домашнім ремеслам, які побутували на зазначеній території. Зокрема, в описі інтер'єру житла автор зазначив, що ліжник був необхідним атрибутом помешкання [16, с.124], згадав про особливу техніку виготовлення ліжника [16, с.287]. Темі традиційного ліжникарства присвятили окремі публікації М.Сахро [10, с.53-60] та О. Никорак [7, с.164-175]. Олена Никорак у своєму дослідженні про тканини Українських Карпат (1988) аналізує композиційні вирішення гуцульських ліжників, їх орнамент, колорит, а також доробок майстринь-ліжникарок зі с. Яворів [6, с.124-125]. У монографії «Українська народна тканина XIX-XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості» (2004) автор дає ґрунтовне дослідження гуцульських ліжників, імена майстрів [8, с.267-279]. Євген Шевченко у роботі «Українські народні тканини» (1999)

подав словник народної термінології, де дав визначення терміну «ліжник» та зазначив типи ліжників з Яворова [15, с.146]. Авторами статей з дослідження цієї тематики є Сусак К.[14, с.131-140], Лосяк П.[5, с.93-94].

Поряд з іншими типами тканин ліжник у побуті населення Гуцульщини здавна був і досі залишається необхідним предметом домашнього вжитку та окрасою помешкання. У Яворові виробництво ліжників зберегло свої традиції і до наших днів. У давнину ліжники були майже в кожній хаті. Їх кількість визначалася рівнем статків, заможністю селянина. Ліжниками застеляли постіль та лави, їх розміщували на жердках, у такий спосіб прикрашаючи інтер'єр хати. Традиційні ліжники знаходять своє місце і в сучасному інтер'єрі житла. Тепер ними користуються не тільки на Гуцульщині, але й далеко за межами Карпат.

Давніми супутниками гуцулів у багатьох випадках життя були ліжники, «джерги», покривала, коци, виткані з овечої вовни. Їх брали з собою на полонину вівчарі. Жодне весілля не обходилося без ліжників: наречена заздалегідь готувала для себе віно (посаг), у якому серед багатьох тканих виробів було і кілька джерг. Старі джерги використовували як попони для коней, ними застеляли сидіння на возі чи санях. З розповіді найстаршої ліжникарки Яворова Василюни Калинич (1931 р.н.) дізнаємось, що ткані вироби застосовували також у похоронних обрядах: традиція класти удомовину з покійником новий ліжник, збереглася у селі аж до нині.

Процес виготовлення ліжника складний і довготривалий. Багато часу займає підготовка пряжі: насамперед вовну запарюють гарячою і полощуть холодною, сушать, відбирають за відтінками, розчісують, прядуть. Складність полягала у тому, що донедавна всі підготовчі процеси виконувалися вручну. Тільки в останні 20 років практикують механічне розчісування вовни. [5, с.93]

Виготовляють ліжник на килимовому верстаті за принципом гладкого двостороннього килима полотняним переплетенням. Ліжникарством займаються переважно жінки у вільний від господарської роботи час. У

сім'ях, де постійно тчуть, зокрема – ліжники, дівчаток змалку привчають до цього виду ремесла і передають усталені прийоми з покоління в покоління.

Ліжники, що сходять з верстата, мають розріджену структуру, бо вільно спрядені нитки піткання у процесі роботи збивають легко. Щоб ущільнити виріб, ліжник протягом 6-8 годин піддають холодному валянню у «валилі» при водяному млині. Валило має вигляд відкритої діжки глибиною приблизно 2 метри. Вода, що з великою силою падає згори, «валяє» – обертає ліжник, надаючи відповідної щільності та вибиваючи кінці легко витканої вовни. Після обробки у валилі нитки основи і піткання ніби переплітаються між собою, що робить виріб ще щільнішим і міцнішим. Після просушування ліжник вичісують спеціальною щіткою, внаслідок чого він вкривається густим ворсом, стає пухнастим, набуває довершеного вигляду.

Художня вартість ліжника залежить від уміння майстра комбінувати прості геометричні елементи, добирати стримані або ж інтенсивні, яскраві кольори, вміло поєднувати орнамент з сірим, білим або чорним тлом. Орнамент традиційних ліжників має геометричний характер. Через ворсисту фактуру ліжникові узорі позбавлені чітких контурів, орнамент набуває м'яких, розпливчастих обрисів, що плавно переходять один в інший. Такі художні особливості характерні тільки для цього виду тканин. На перший погляд може видатися, що в орнаментиці гуцульських ліжників є чимало вкрай простого, майже примітивного. Проте художня довершеність виробів свідчить про те, що у композиціях традиційних ліжників закладено властиве народів відчуття краси, яке дає змогу народним майстрам безпомилково підібрати кольори, створити з простих геометричних форм сповнені гармонії та художнього смаку візерунки. В них сконцентрований вплив мальовничої природи і багатовіковий досвід народу, його самобутні художні традиції.

Найдавнішим типом ліжника, який сьогодні виготовляється вже рідко, є «простий» поперечно-смугастих ліжник «в паси». Його ткали вузьким полотнищем, як верети (70-80 см), і зшивали з двох пілок. Такі ліжники нерідко мали подвійну довжину (4 метри й більше), їх використовували як

м'яке простирадло і водночас теплу ковдру. Декоровані вони широкими поперечними смугами однакової ширини, або ритмічним чергуванням смуг по всій довжині ліжника поодиночці чи групами.

Ліжники – «коверці» в середньому мають розміри 140-150х220 см. Вони орнаментовані дещо багатше. Візерунки «коверців» утворені невеликою кількістю геометричних фігур: ромбів, кривуль, шестикутників, квадратів, розет, «стосиків», «клинців». Кайма відсутня, лише іноді на кінцях виткані гладкі пояски або смуги у «скосики». Загалом орнаменти ліжників відзначаються чіткістю композиційного ритму, симетричністю. Різноманітність декоративного вирішення досягається шляхом комбінацій різноманітних елементів, чергування їх величини та пропорцій, кольоровими співвідношеннями, а також різним трактуванням контурів – гладких, східчастих або зубчастих.

Відхід від традиційних поперечно-смугастих ліжників до так званих ліжників - «коверців» простежується у найбільш поширеному і типовому орнаменті ліжника – «кривий». По його поздовжній осі розміщуються великі ромби з концентричною колірною розробкою внутрішнього поля. Обабіч симетрично, в зустрічному порядку виткані різноколірні кривулі, що підкреслюють поздовжню композицію орнаменту.

Візерунок «російський» утворюється з гостроконечних дрібних чотирикутників. Узір «лопатковий» - складається з невеликих за розміром квадратів – «лопаток».

Окремим видом візерунка ліжника є «очкатиий», «в кочіла» або «головкатиий». Він будується з ромбів, що мають гладкі або східчасті контури; вони в шахматному порядку розміщені по всій площині ліжника. Різні розміри ромбів, співвідношення кольорів створюють численні варіанти цього ліжника.

Найскладніший за композицією тип ліжника розроблений на основі мотивів гуцульської вишивки. Наприклад орнамент ліжника «сливовий» нагадує яворівську вишивку. Його площа поділена на квадратні ділянки,

заповнені видовженими шестикутниками – «сливочками», розміщеними по діагоналі. До цієї групи належить і ліжник «головкатий», утворений ромбами та дрібним малюнком.

Не менш поширений орнамент у яворівських ліжниках, що має назву «кавалерське око», у композиціях та колірних сполученнях якого переважає насичена яскравість барв. Їх кількість порівняно невелика, вона коливається від 3 до 7 кольорів. Найчастіше застосовували вовну, пофарбовану у червоний, зелений, жовтий кольори. Важливе значення у кольоровому вирішенні відіграє тло – біле, сіре, чорне, яке задає загальний колорит, колір ліжника, впливає на характер його призначення.

З шанованої родини Шкрібляків походить відома майстриня Параска Шкрібляк-Король (1889-1953), знана в Україні та за її межами. Вона створила нові типи ліжників, які орнаментовані модулями ламаних ліній, або як їх називають у народі ліжники-коверцові, а саме «російський», «кривий», «у кочіла». Започаткована нею школа зродила численну низку талановитих майстринь-ліжникарок, творчість яких ми пошановуємо до сьогодні. Значний внесок у розвиток ліжникарства зробили нащадки уславлених родин Шкрібляків та Корпанюків: Г. В. Шкрібляк (1906-1986), В. І. Корпанюк (1890-1945), П. О. Корпанюк (1890-1975), П. Шкрібляк-Хім'як (1932-1987), В. Шкрібляк (1924-2000) та інші [8, с.272-273].

Поряд з кольоровими тчуть ліжники природних кольорів з нефарбованої вовни - білі, сірі, чорні – так звані «саморідні». Вони відзначаються стриманим колоритом, через що останнім часом користуються неабияким попитом серед покупців.

Село Яворів здавна славиться багатими традиціями народного ткацтва. Із розповідей Василя Корпанюка, уродженця Яворова, нині – доцента Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, голови обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва України, дізнаємося про багатогранність ткацького мистецтва села. Окрім виробництва ліжників протягом 1950-1960-х років

значного поширення набули ткани взористі верети. Характером дрібних орнаментальних мотивів та за кольоровою гамою ці вироби нагадують яворівську вишивку. Виготовленням тканих взористих верет займалася мама Василя Васильовича, Параска Корпанюк.

Кожна дівчина у Яворові ще з дитинства переймає секрети ліжникарського ремесла від своїх родичів. Дотримуючись усталених прийомів, молоді майстрині намагаються додати щось своє в розробку орнаментики, кольорової гами. У цьому їм допомагають вчителі місцевої сільської школи, яка здавна підтримує та розвиває художні промисли рідного краю. На високому професійному рівні тут працюють вчителі трудового навчання, які відкривають дітям багатий світ українського народного мистецтва, передають вихованцям любов до свого, рідного. У школі є ткацькі верстати, на яких під керівництвом своїх наставників, зокрема майстрині та вчительки трудового навчання Марії Рибчук, учні виконують ліжники. Найбільш обдаровані стають учасниками мистецького вернісажу «Барвограй». Його започаткував Петро Васильович Лосюк – член-кореспондент Національної академії наук України, кандидат педагогічних наук, народний учитель України, який чимало зробив для розвитку навчального процесу у школі. Петро Васильович, уродженець та житель села Яворів, усіма своїми справами намагається зберегти та розвивати традиційні художні промисли села, зокрема ліжникарство.

Одним із перспективних напрямків сучасного розвитку національних художніх традицій є співпраця майстринь-ліжникарок та професійних художників текстилю. Так, з 1998 року Львівська академія мистецтв проводить у Яворові різноманітні майстер-класи, у яких беруть участь народні майстри та художники-професіонали. В 2001 році відбувся Всеукраїнський семінар-практикум з художнього ткацтва за програмою проекту «Народне мистецтво». В 2002-2003 роках за підтримки Івано-Франківської обласної держадміністрації Прикарпатський науково-аналітичний центр розробив і впровадив інноваційні проекти соціально-

економічного розвитку регіону. Одним з таких проєктів було створення кластеру «Ліжникарство та інші художні промисли», у межах якого виявилася плідною співпраця талановитих майстринь-ліжникарок з професійними художниками Інституту мистецтв ПНУ ім. Василя Стефаника. Впродовж останніх років у день храмового свята Різдва Пресвятої Богородиці відбувається традиційна виставка гуцульських ліжників «Барвограй». На ній яворівські ліжникарки щорічно представляють на огляд поціновувачів народного мистецтва свої вироби, які вирізняються довершеністю узорів та композицій, розмаїттям барв та досконалим технічним виконанням.

На сьогодні найстаршою ліжникаркою у Яворові є Василина Калинич. У 2008 році за значний особистий внесок у розвиток культури й високий професіоналізм їй було присвоєно звання «Заслуженого майстра народної творчості України». Ліжникарством вона займається із раннього віку. Перша персональна виставка майстрині відбулася 1984 року в Коломиї, згодом були виставки у Ленінграді (1986 р., тепер – Санкт-Петербург), у Білорусі (1988 р.). З того часу аж до нині ліжникарка дивує нас новими орнаментами, кольоровими поєднаннями своїх тканих виробів. Найбільше майстриня любить виконувати ліжники, що мають назви «кавалерські очі» та «вишиваний». Не менш довершені та досконалі вироби члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України Ганни Копильчук, які вирізняються новими варіантами композицій, авторською інтерпретацією традиційних рисунків композицій ліжників. Відомі в Яворові та за його межами імена майстрів народної творчості, які постійно вносять своє бачення, оновлення як в композиціях так і в колористиці ліжників. Це: Анастасія Хім'як, Ганна Вепрук, Марія Пістащук, Анастасія Корпанюк, Ольга та Василь Копчуки, Ганна Генкалюк, Василина Романчич, Марія Рибенчук, Василина Корпанюк, Марія Рибчук, Василина Копильчук, Василина Шкрібляк, Марія Вепрук та багато інших.

Отже, народне ліжникарство у Яворові на Косівщині має багаті й давні традиції, які знаходять продовження в умовах сьогодення і подальший продуктивний розвиток. Підтвердженням цього є вагомий творчий доробок сучасних майстринь-ліжникарок, проведення майстер-класів, реалізація різноманітних творчих проєктів. Вивчення багатотисячолітніх традицій узорного ткацтва, зокрема, ліжникарства Гуцульщини дозволяє розширити зміст і об'єм знань з наукових досліджень в галузі етнографії, народних промислів, технології виготовлення тканих виробів і визначити можливість їх використання у професійній практиці, ширше застосовувати їх в навчально-виховному процесі школи, діяльності позашкільних навчальних закладів.

1. **Гоберман Д.Н.** Искусство гуцулов / *Д.Н.Гоберман*. — М. : Советский художник, 1980.
2. **Захарчук-Чугай Р. В.** Родина Шкрібляків. Альбом / *Захарчук-Чугай Раїса Володимирівна*— К. : Мистецтво, 1979. — 100 с. : іл.
3. **Китова С. А.** Полотняний літопис України. Семантика орнаменту українського рушника / *Китова С. А.* Черкаси: Брама, 2003, - 224с.
4. **Курилич М.** Гуцульський орнамент / *Курилич Михайло*—К.: ЛК Майстер, УВЙ, 2001.— 127 с.
5. **Лосюк П.** Ростимо народних умільців / *Петро Лосюк* // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Феномен українського художнього деревообробництва», присвяченої 190-річчю від дня народження класика українського різьбярства Юрія Шкрібляка та 120-річчю від дня народження заслуженого майстра народної творчості України Юрія Корпанюка (Яворів, 20-21 вересня 2012 р.). – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. Нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2013. – 154 с.
6. **Никорак О. І.** Сучасні художні тканини Українських Карпат / *О.І.Никорак*. – К.: Наук. думка, 1988. – 224 с. : іл.
7. **Никорак О.І.** Традиційне українське ліжникарство / *Никорак О.І.* // Записки Наукового Товариства ім.Шевченка.—Т.LLXXX.—Львів, 1995.—С. 164-175.

- 8. Никорак О.І.** Українська народна тканина XIX-XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. Частина I. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / *О.І.Никорак*.— Львів : Нац. акад. наук України: Ін-т народознавства, 2004.— 584 с. : іл.
- 9. Орел Л.** Українські рушники *Орел Лідія*. — Львів: Кальварія, 2003.— 232 с.
- 10. Сахро М.П.** Гуцульське ліжникарство / *Сахро М.П.* Народна творчість та етнографія.— 1976. — № 3.— С.53-60.
- 11. Селівачов М.Р.** Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / *М.Р.Селівачов*.— К. : Редакція вісника «Ант», 2005.— XVI, 400 с.
- 12. Сидорович С. Й.** Орнамент народних тканин західних земель України XIX і початку XX ст./*Сидорович С.Й.* Матеріали з етнографії та мистецтва. К.: Вид-во Акад. Наук. УРСР, 1959.
- 13. Станкевич М.Є.** Візерунок чи орнамент? (Термінологічний, онтологічний погляди, і не тільки) / *М.Є.Станкевич* // Мистецтвознавство'03.— Львів: Спілка критиків та істориків мистецтва : Ін-т народознавства НАН України, 2004.— С.15-26.
- 14. Сусак К.** Яворівське ліжникарство та роль особистостей у його витоках, розвої та збереженні /*Катерина Сусак*// Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Феномен українського художнього деревообробництва», присвяченої 190-річчю від дня народження класика українського різьбярства Юрія Шкрібляка та 120-річчю від дня народження заслуженого майстра народної творчості України Юрія Корпанюка (Яворів, 20-21 вересня 2012 р.). – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. Нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2013. – 154 с.
- 15. Шевченко Є. І.** Українська народна тканина / *Шевченко Є. І.* – К.: Артанія, 1999. – 416 с. : іл.
- 16. Шухевич В. О.** Гуцульщина. Перша і друга частина / *Проф. Володимир Шухевич* – Репринтне видання. – Верховина: Журнал «Гуцульщина», 1997. – 352 с.